

ORTAOKUL 5. SINIF FEN BİLİMLERİ DERS KİTABINDA: DİLBİLGİSEL EĞRETİLEME OLARAK ADLAŞTIRMA*

Merve KAYA** -Zeki APAYDIN***

Öz

Dizgeci işlevsel dilbilim, metinlerde kullanılan dilbilgisel kalıplar ve sözcüksel ögeler ve bu maddelerin seçimleri ile ilgilidir. Dilbilgisel eğretileme, bilimsel yazının geliştirilmesi ve genişletilmesinde, özellikle de adlaştırılmış ifadeler biçiminde büyük önem taşımaktadır. Bilimsel söylemde, adlaştırmanın kullanılması bilginin yoğunlaşmasına yardımcı olur. Böylece, yazarın uzun açıklamaları tekrar etmekten kurtarılmasının yanı sıra, bu dilsel aygıt bilimsel dili daha küçük, daha işlevsel hâle getirir. Türkçede sözdizimsel adlaştırma yapıları -mAK, -mA, -DIK, -(y)AcAK, -(y)Iş adlaştırma biçimbirimleriyle üretilmektedir. 2017 yılında, Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı yeniden hazırlanmıştır. Program 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında ortaokul düzeyinde 5. sınıfta uygulanmaya başlamıştır. Değışen programla birlikte, 5. Sınıf fen bilimleri ders kitabı da değışmiştir. Türkiye'deki alanyazında, adlaştırma konusuna değinen çalışmalar oldukça azdır. Fen bilimleri ders kitaplarında, adlaştırma konusu yeni çalışılmaya başlanmış bir alandır. Kuramsal çerçevesini Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi modelinin oluşturduğu bu çalışmanın temel amacı, yenilenen 5. sınıf fen bilimleri ders kitabında dilbilgisel eğretileme perspektifinden adlaştırma kullanım sayısını, tiplerini ve yoğunluğunu incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Ders kitabının her bir ünitesinde, adlaştırılmış kelimelerin toplam kelimelere oranı hesaplanarak, adlaştırma yoğunluğu bulunmuştur. Buna göre -mAK eki 128, -mA eki 710, -DIK eki 419, -(y)AcAK eki 77, -(y)Iş eki 26 kez kullanılmıştır. Toplam 1360 kelimedede adlaştırma biçimbirimleri kullanılmıştır. Adlaştırma yoğunluğu ise % 6,98'dir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul, fen bilimleri, ders kitabı, dilbilgisel eğretileme, adlaştırma.

IN SECONDARY SCHOOL 5th GRADE SCIENCE TEXTBOOK: NOMINALIZATION as GRAMMATICAL METAPHOR

Abstract

Grammatical metaphor is of great importance in the development and expansion of scientific writing, in particular in the form of customary expressions. In scientific discourse, the use of naming helps to intensify knowledge. Syntactic nominalization structures in Turkish -mAK, -mA, -DIK, -(y)AcAK, -(y)Iş are produced by additional. In 2017, the Science Education Program was re-prepared. The program started to be implemented in the 5th grade in the 2017-2018

* Bu çalışma 4-6 Ekim 2018 tarihinde Denizli'de düzenlenen 13. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Sınıf Öğretmeni, MEB, mervekaya086@gmail.com, ORCID:0000-0002-4476-8607.

*** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, zapaydin@omu.edu.tr, ORCID:0000-0002-6581-4828.

academic year at the middle school level. With the changing program, the 5th grade science text book has also changed. The main purpose of this study, which is composed of the theoretical framework of Functional Grammar, is to examine the number, intensity and types of nominalization use from the grammatical metaphorical perspective in the fifth grade science text book. In this research, document analysis method which is one of the qualitative research methods is used. In each unit of the textbook, the ratio of nominalization words to total words was calculated and the density of nominalization was found. Accordingly, -mAK attachment 128, -mA attachment 710, -DİK attachment 419, -(y)AcAK attachment 77, -(y)İş attachment was used 26 times. Nominalization constructions were used in 1360 words. Nominalization density is 6.98%.

Key Words: Secondary school, science textbook, grammatical metaphor, nominalization.

GİRİŞ

Dizgeci işlevsel dilbilim, metinlerde kullanılan dilbilgisel kalıplar ve sözcüksel ögeler ve bu maddelerin seçimleri ile ilgilidir. Dizgeci işlevsel dilbilimciler, metin analizine yönelik çeşitli yaklaşımlar benimserler ve dilsel unsurlar aracılığıyla sunulan metinlerin farklı işlevlerini yakalamaya çalışırlar. Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi kuramında, dilbilgisel alan içerisinde “dilbilgisel eğretilme” önemli bir araştırma alanı olarak kabul edilir (Jalilifar, Alipour ve Parsa, 2014).

Bilim, dünyada gerçekleşen olgu, olay ve durumları gündelik dilden farklı bir sistemde yorumlama yoluna gider. Bu yorumlama süreci gerçekleştirilirken gündelik dilden yola çıkılarak var olan bilgi gündelik dilden bilim diline, dolayısıyla gündelik söylemden bilimsel söyleme aktarılır. Bu aktarım, bilimsel söylemde dilbilgisel düzeyde “dilbilgisel eğretilme” (grammatical metaphor) yoluyla kodlanır (Halliday, 1994: 342).

Dilbilgisel Eğretilme yapısını ayrıntılarıyla ele almadan önce “eğretilme” (metaphor) kavramına açıklık getirmek yararlı olacaktır. Metafor, “ötesine” anlamına gelen Yunan meta ve “taşı” anlamına gelen pherein'den türetilmiştir. Bu nedenle, metafor bir şeyden diğerine bir tür harekettir; yani, bir şey kendini bir şekilde farklı bir şeye taşır (Taverniers, 2004). İki tür eğretilme (metaphor) vardır: Sözcüksel eğretilme (lexical metaphor) ve dilbilgisel eğretilme (grammatical metaphor) (Halliday, 1994: 340).

Sözcüksel eğretilme, sözcüksel bir dönüşüm içerir ve bir sözcük başka bir sözcüğün yerine kullanılır (Halliday, 1994: 340). Diğer bir deyişle sözcüksel eğretilme, bir sözcüğün alışılmış anlamı dışında bir anlamda kullanılmasıdır.

Örneğin,

Gökyüzü, ağlıyordu. gökyüzü → insan

Bu cümlede yer alan gökyüzü sözcüğü insana benzetilmiştir.

Dilbilgisel eğretilme ise, dilbilgisel bir dönüşüm içermekte ve bir dilbilgisel yapının, başka bir dilbilgisel yapıya dönüşmesi olarak tanımlanmaktadır. Dilbilgisel eğretilme üretiminde en “güçlü araç” adlandırılmaktadır. Bu araç ile süreç bildiren

Ortaokul 5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında: Dilbilgisel Eğretileme Olarak Adlaştırma

eylemler, nitelik bildiren sıfatlar adlaştırılmaktadır. Bu ögeler, adlaştırma süreci sonucunda cümlede bir varlık ya da nesne görevi üstlenmektedirler. Diğer bir deyişle, doğal işlevleri dışında bir anlamı ifade etmede kullanılmaktadırlar (Halliday, 1994: 353)

Türkçede sözdizimsel adlaştırma yapıları, -mAK, -Ma, -DIK, -(y)AcAK, -(y)Iş, adlaştırma biçimbirimleriyle üretilmektedir (Göksel ve Kerslake, 2005: 358-371).

-mAK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapıları

-mAK biçimbirimi almış eylemler, genel olarak sözlüksel bir birim olarak eylemlerin "master biçimini" yansıtmaktadır.

Öyle bir hareket için 'sıyrılmak' fiilini kullanırız.

-mAK biçimbirimi almış yantümceler,

(i) Genel bir olay, eylem ya da durum hakkında konuşurken kullanılır.

[Türkçe öğrenmek] zordur.

(ii) Eylemi gerçekleştiren katılımcının olay, eylem ya da duruma yönelik tutumunu ifade eden ana eylemlerle kullanılır.

[Sokağa çıkmak] istiyorum.

(iii) Ana tümceye yönelme durum biçimbirimi olan -y(A) ile bağlanan -mA adlaştırma yapıları genellikle başla-, çalış-, karar ver-, devam et- gibi eylemlerle kullanılır.

[Her gün beş sayfa yazmaya] çalışıyorum.

-mA ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapıları

-mA ile oluşturulan ad yantümcelemi -mAK ile oluşturulan yapılarla göre anlam açısından daha somut olup -mA ile oluşturulan çoğu eylem tabanlı sözcük, sözlükçede somut anlamlar barındıran adlar olarak yer almıştır.

-mAüretimsel çekim ekinin kullanılmasıyla ad yantümcesinin öznesine bir iyelik ekinin getirilmesi, Türkçede sık görülen adlaştırma yapılarından biridir. Eylemine iye-belirtili -mA adlaştırma biçimbirimi ulanan bir ad yantümcesi, belirli bir öznenin üstlendiği hareket, etkinlik ya da duruma işaret eder. Genelde tümce başı konumunda yer alan bu özne, tamlayan-belirtili bir Ad Öbeği ile açıkça belirtilmektedir.

[Bence Ali'yi çağırmanın] anlamı yok.

-DIK ve -y(AcAK) ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapıları

-DIK ya da -y(AcAK) biçimbiriminin seçimi, ifade edilmek istenen zamanla ilişkili olup -DIK, şimdiki ya da geçmiş zamanı; -y(AcAK) ise gelecek zamanı ifade etmektedir.

[Orhan'ın bir şey yapmadığı] belliydi.

[Orhan'ın bir şey yapmayacağı] belliydi.

-(y)Iş ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapıları

Daha çok soyut ya da yarı soyut adları türetmede kullanılan -(y)Iş biçimbirimi, ad yantümcesi oluşturmada diğer adlaştırma biçimbirimlerine göre daha kısıtlı olup belli bir özneye işaret eden bir olay ya da duruma gönderimde bulunur. -(y)Iş ile oluşturulan eylem soylu adın, iki işlevi bulunmaktadır:

(i) Bir olay ya da hareketin nasıl gerçekleştiğini açıklar.

[O kedinin insana hoş bir sokuluşu] vardı.

(ii) Bir olay ya da hareketin her bir seferine gönderimde bulunur.

[Zehra'yı her görüşünü] ayrı bir zevkle hatırlıyordu.

Yabancı alanyazında, son yıllarda adlaştırma kullanımı konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardan bazıları şu şekildedir: Tarihsel metinlerde (Susinskiene, 2009), lisans öğrencilerinin yazılarında (Baratta, 2010), siyasal söylemde (Sarnackaitė, 2011), tıbbi araştırma makalelerinin tartışma bölümlerinde (Wenyan, 2012), siyasal ve sağlık metinlerinde (HadidiveRaghami, 2012), İngilizce ders kitaplarında (Mău, 2012), politik ve sağlık metinlerinde (Tabrizi veNabifar, 2013), İngilizce tıbbi makalelerin özet bölümünde (Mahbudi, Mahbudi ve Amalsaleh, 2014), fizik ve uygulamalı dilbilim kitaplarında (Jalilifar veMenari, 2017), adlaştırma kullanımı çalışılmıştır. Çalışmalarla farklı disiplinlerde adlaştırma kullanım sıklığında farklılıklar olduğu, bilimsel metinlerde adlaştırma kullanımının yüksek olduğu ve adlaştırma yapılarının yazar duruşunu kodladığı ortaya konulmuştur.

Adlaştırma olgusu üzerine Türkiye'de yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmalardan, Türkkan (2008), ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde okutulan tarih metinlerinde sözdizimsel adlaştırma örüntülerini; Çakır (2011), Türkçe ve İngilizce bilimsel makale özetlerinde bilgiyi kurgulama ve yazar kimliğini kodlama biçimlerini; Cengiz ve Çakır (2012), okulöncesi çocuklarda dilbilgisel eğretilme kullanımının ortaya çıkış sürecinde annelerin etkisini; Çakır ve Cengiz (2017), anneler ve çocuklarının adlaştırma kullanımını incelemiştir. Çalışmalar sonucunda, adlaştırma kullanım sıklığının alt sınıflardan üst sınıflara doğru arttığı, Türkçe ve İngilizce özgün metinlerde adlaştırma kullanımının benzer bir dağılım sergilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Dilbilgisel eğretilme, bilimsel yazının geliştirilmesi ve genişletilmesinde, özellikle de adlaştırılmış ifadeler biçiminde büyük önem taşımaktadır. Bilimsel söylemde, adlaştırmanın kullanılması bilginin yoğunlaşmasına yardımcı olur. Böylece, yazarın uzun açıklamaları tekrar etmekten kurtarılmasının yanı sıra, bu dilsel aygıt daha uzun yapıları azaltır ve bilimsel dili daha küçük, daha işlevsel hâle getirir.

Bilimsel yazılarda; metinlerde uyumun sağlanması, yazar duruşunun ortaya konması (kesit dilin kullanımı), kişisel olmayan akademik tonlara (objektifliğe) katkıda bulunması, teknik terimlerin yoğunluğunu arttırması, soyutlama yapması, neden-sonuç ilişkisini örtükletmesi adlaştırmanın işlevleri arasındadır (Baratta 2010). Bu işlevlerle adlaştırma, yargılara olağanüstü güzellik verir ve okuyucunun yazıyı takibinde dikkatini çeker.

Öğrenciler için bilimi öğrenmenin en önemli yolu, dilini öğrenmekten geçer (Wellington ve Osborne, 2001: 3). Ortaokul öğrencilerinin çoğu, bilimsel metinlerde bilgiye erişmeye çalışırken bilişsel ve dolayısıyla duyuşsal olarak zorluklarla karşılaşır. Öğrencilerin fen bilimleri dersinde başarılı olması için bilgiyi, dilbilgisel eğretilme adı verilen yapıların kullanımı da dâhil olmak üzere belli biçimlerde düzenlemesi beklenmektedir.

2017 yılında, Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı yeniden hazırlanmıştır. Program 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında ortaokul düzeyinde 5. sınıfta uygulanmaya

Ortaokul 5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında: Dilbilgisel Eğretileme Olarak Adlaştırma

başlamıştır. Bireylerin fen okuryazarı olarak yetişmesini amaçlayan Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nın temel amaçlarından birisi: Astronomi, biyoloji, fizik, kimya, yer ve çevre bilimleri ile fen ve mühendislik uygulamaları hakkında temel bilgiler kazandırmaktır (MEB, 2017a). Programın, bilimsel bilginin kazanılmasına vurgu yaptığı görülmektedir.

Değişen programla birlikte, 5. sınıf fen bilimleri ders kitabı da değişmiştir. Ortaokullarda, öğretim aracı olarak müfredatın aktarılmasında kullanılan fen bilimleri ders kitapları, doğa bilimlerinin içeriğini, bilimsel araştırma bulgularını, deneylerin yeniden üretilmesi için basit talimatları içermekte ve bölüm gözden geçirmeleri gibi eğitsel yardımlar sağlamaktadır.

Türkiye'deki alanyazında, adlaştırma konusuna değinen çalışmalar oldukça azdır. Fen bilimleri ders kitaplarında, adlaştırma konusu yeni çalışılmaya başlanmış bir alandır. Bu çalışmada, 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında kullanılan 5. sınıf fen bilimleri ders kitabını (MEB, 2017b) adlaştırma kullanımını açısından inceleyerek, Türkiye alanyazınına katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Kuramsal çerçevesini Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi modelinin oluşturduğu bu çalışmanın temel amacı, yenilenen 5. sınıf fen bilimleri ders kitabında dilbilgisel eğretileme perspektifinden adlaştırma kullanım sayısını, tiplerini ve yoğunluğunu incelemektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

İlkokul 5. sınıf fen bilimleri ders kitabında yer alan metinlerdeki ve etkinliklerdeki adlaştırmaların analiz edilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. "Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır" (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41).

Veri toplama aracı olarak doküman incelemesinden yararlanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinir" (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189).

Verilerin Analizi

5. sınıf fen bilimleri ders kitabının analizi dört adımı içerir: Analizin ilk adımında adlaştırılan kelimelerin altları çizilmiş, adlaştırılmış kelime tipleri belirlenmiştir. İkinci aşamada, adlaştırma tiplerinin sıklıkları çıkarılmıştır. Üçüncü aşamada, ünitelerdeki bütün cümlelerde bulunan kelimeler sayılmıştır. Dördüncü aşamada, ders kitabının her bir ünitesinde, adlaştırılmış kelimelerin toplam kelimelere oranı hesaplanarak, adlaştırma yoğunluğu bulunmuştur.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği için, adlaştırma ifadeleri araştırmacılar tarafından birden çok kez incelenmiştir. Ayrıca bir Türkçe öğretmeninin görüşlerine başvurularak, gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ders kitabının her bir ünitesinden rastgele seçilen örneklerle, adlaştırılmış ifadeler örneklendirilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmada elde edilen bulgular tablolar halinde incelenmiştir.

1. Ünite Güneş, Dünya ve Ay (10-47. Sayfalar arasında)

Tablo 1: Güneş, Dünya ve Ay ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayıları

Adlaştırma Türleri	Kelime sayıları
-mAK,	22
-mA,	100
-DIK,	83
-(y)AcAK	25
-(y)Iş	8
Toplam	238

Güneş, Dünya ve Ay ünitesindeki adlaştırma türleri ve sayılarını gösteren Tablo 1 incelendiğinde, -mA adlaştırma türünün en fazla kullanıldığı görülmüştür. Bunu sırasıyla -DIK, -(y)AcAK, -mAK ve -(y)Iş izlemiştir. Ünite genelinde 238 tane adlaştırma yapısıyla cümleler kurulmuş olduğu görülmüştür.

-mAk ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Güneş ışınlarına doğrudan bakmak gözlerimiz için çok zararlıdır. (s.15)

-mA ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

İnsanlar çok eski zamanlardan beri uzaya gidebilmeyi istemişlerdi. (s. 26)

-DIK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

29 gün boyunca Ay'ı gözlemlediğimizde Ay'ın görüntüsünün günden güne değiştiğini görürüz. (s.34)

-(y)AcAK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Dünya'nın atmosferiyle kıyaslanacak olursa Ay'ın atmosferi yok denecek kadar azdır. (s.22)

-(y)Iş ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Eğimin fazla olması, yağışlar, toprağın yapısı heyelana sebep olan etkenlerdendir. (s.46)

1. Ünite Canlılar Dünyası (52-75. Sayfalar arasında)

Tablo 2: Canlılar dünyası ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayıları

Adlaştırma Türleri	Kelime sayıları
-mAK,	6
-mA,	55
-DIK,	45
-(y)AcAK	4

Ortaokul 5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında: Dilbilgisel Eğretileme Olarak Adlaştırma

-(y)Iş	2
Toplam	112

Canlılar dünyası ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayılarını gösteren Tablo 2 incelendiğinde, üniteye yer alan adlaştırma türlerinden -mA adlaştırma türünün en fazla kullanıldığı görülmüştür. Bunu sırasıyla -DIK, -mAK, -(y)AcAK ve -(y)Iş izlemiştir. Ünite genelinde 112 tane adlaştırma yapısıyla cümleler kurulmuş olduğu görülmüştür. Canlılar dünyası ünitesinde yer alan adlaştırma yapılarına ait cümleler incelendiğinde;

-mAk ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Bitkiler benzer özelliklerine göre çiçeksiz ve çiçekli **olmak** üzere iki grupta incelenir. (s.65)

-mA ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Zararlı bakterilerin bazı çeşitleri dişlerimizin çürümesine sebep olur. (s. 60)

-DIK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Kartal, akbaba, serçe, saksakağan, karga hepimizin **bildiği** kuş türlerindedir. (s. 69)

-(y)AcAK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Gözle görülemeyecek kadar küçük canlıları görmek için kullanılan araç? (s.73)

-(y)Iş ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Canlıları dış görünüşlerine göre "Bitkiler" ve "Hayvanlar" olarak iki grupta topladı. (s.58)

2. Ünite Kuvvetin Ölçülmesi (80-112. Sayfalar arasında)

Tablo 3: Kuvvetin ölçülmesi ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayıları

Adlaştırma Türleri	Kelime sayıları
-mAK,	23
-mA,	118
-DIK,	50
-(y)AcAK	12
-(y)Iş	5
Toplam	208

Kuvvetin ölçülmesi ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayılarını gösteren Tablo 3 incelendiğinde, üniteye yer alan adlaştırma türlerinden -mA adlaştırma türünün en fazla kullanıldığı görülmüştür. Bunu sırasıyla -DIK, -mAK, -(y)AcAK ve -(y)Iş izlemiştir. Ünite genelinde 208 tane adlaştırma yapısıyla cümleler kurulmuş olduğu görülmüştür. Kuvvetin ölçülmesi ünitesinde yer alan adlaştırma yapılarına ait cümleler incelendiğinde;

-mAk ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Bazı cisimleri hareket ettirmek için büyük kuvvetlere ihtiyaç duyarız. (s. 83)

-mA ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Sürtünme kuvveti tüm yüzeylerde aynı değildir. (s. 95)

-DIK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Havanın cisimlerde uyguladığı sürtünme kuvvetine hava direnci denir. (s. 102)

-(y)AcAK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Dalgıçların kullandıkları özel kıyafetler, su direncini azaltacak şekildedir. (s. 107)

-(y)Iş ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Vecihi Hürkuş, 1930 yılında ikinci uçağı olan VECİHİ K-XIV ile uçuş denemeleri yapmış ve uçağını İstanbul'dan Ankara'ya uçurmuştur. (s. 109)

3. Ünite Madde ve Değişim (118-159. Sayfalar arasında)

Tablo 4:Madde ve değişim ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayıları

Adlaştırma Türleri	Kelime sayıları
-mAK,	11
-mA,	191
-DIK,	82
-(y)AcAK	2
-(y)Iş	4
Toplam	290

Madde ve değişim ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayılarını gösteren Tablo 4 incelendiğinde, üniteye yer alan adlaştırma türlerinden -mA adlaştırma türünün en fazla kullanıldığı görülmüştür. Bunu sırasıyla -DIK, -mAK, -(y)AcAK ve -(y)Iş izlemiştir. Ünite genelinde 290 tane adlaştırma yapısıyla cümleler kurulmuş olduğu görülmüştür. Madde ve değişim ünitesinde yer alan adlaştırma yapılarına ait cümleler incelendiğinde;

-mAk ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Soğuk bir günde odamızı ısıtmak için soba, kalorifer gibi ısı kaynaklarından faydalanırız. (s. 146)

-mA ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Sıvı bir maddenin ısı vererek katı hale geçmesine donma denir. (s.122)

-DIK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Sıvı haldeki saf bir madde ısı verdiğinde sıcaklığı düşer. (s. 138)

-(y)AcAK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Süblimleşme olayını gözlemleyeceğimiz maddelerden birisi kuru buz olarak bilinen maddedir. (s. 132)

-(y)Iş ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Doğadaki maddelerden bazıları görünüşleri ve fiziksel özellikleri bakımından neredeyse aynıdır. (s. 135)

4. Ünite Işığın Yayılması (166-205. Sayfalar arasında)

Tablo 5:Işığın yayılması ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayıları

Adlaştırma Türleri	Kelime sayıları
-mAK,	18
-mA,	91
-DIK,	71

Ortaokul 5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında: Dilbilgisel Eğretileme Olarak Adlaştırma

-(y)AcAK	12
-(y)Iş	1
Toplam	193

Işığın yayılması ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayılarını gösteren Tablo 5 incelendiğinde, üniteye yer alan adlaştırma türlerinden -mA adlaştırma türünün en fazla kullanıldığı görülmüştür. Bunu sırasıyla -DIK, -mAK, -(y)AcAK ve -(y)Iş izlemiştir. Ünite genelinde 193 tane adlaştırma yapısıyla cümleler kurulmuş olduğu görülmüştür.

-mAk ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Işık kaynağından çıkan bir ışık demetini istediğimiz yere yöneltmek kolaydır. (s. 172)

-mA ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Gelme açısı yansıma açısına eşittir. (s. 185)

-DIK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Karanlık bir gecede Ay'ın, etrafındaki her yeri aydınlattığını görmüşsünüzdür. (s. 170)

-(y)AcAK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Bir cismin önüne yarı saydam bir madde koyup baktığımızda, ışığın bir kısmı geçmeyeceğinden arkasındaki cisim net olarak göremeyiz. (s. 192)

-(y)Iş ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Dağınık yansıma oluşumunda yansıma kanunları geçerlidir. (s.188)

5. Ünite İnsan ve Çevre (210-237. Sayfalar arasında)

Tablo 6: İnsan ve çevre ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayıları

Adlaştırma Türleri	Kelime sayıları
-mAK,	12
-mA,	91
-DIK,	41
-(y)AcAK	11
-(y)Iş	2
Toplam	157

İnsan ve çevre ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayılarını gösteren Tablo 6 incelendiğinde, üniteye yer alan adlaştırma türlerinden -mA adlaştırma türünün en fazla kullanıldığı görülmüştür. Bunu sırasıyla -DIK, -mAK, -(y)AcAK ve -(y)Iş izlemiştir. Ünite genelinde 157 tane adlaştırma yapısıyla cümleler kurulmuş olduğu görülmüştür. İnsan ve çevre ünitesinde yer alan adlaştırma yapılarına ait cümleler incelendiğinde;

-mAk ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Birçok canlı türü yok olmakta veya bu canlıların nesli tükenme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. (s. 216)

-mA ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Çevre kirliliği, orman yangınları, kontrolsüz avlanma gibi olaylar biyoçeşitliliği azaltır. (s. 222)

-DIK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Tüm canlı ve cansız varlıkların denge içerisinde buldukları ortama çevre denir. (s. 228)

-(y)AcAK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Tıbbi atıklar toprağa ve suya karışmayacak şekilde depolanmalıdır. (s. 232)

-(y)Iş ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Yaşam alanlarının farklı özellikleri, canlıların yeryüzünde dağılımlarını etkiler. (s.215)

6. Ünite Elektrik Devre Elemanları (242-261. Sayfalar arasında)

Tablo 7: Elektrik devre elemanları ünitesindeki adlaştırma türleri ve sayıları

Adlaştırma Türleri	Kelime sayıları
-mAK,	9
-mA,	34
-DIK,	33
-(y)AcAK	8
-(y)Iş	2
Toplam	86

Elektrik devre elemanları ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayılarını gösteren Tablo 7 incelendiğinde, üniteye yer alan adlaştırma türlerinden -mA adlaştırma türünün en fazla kullanıldığı görülmüştür. Bunu sırasıyla -DIK, -mAK, -(y)AcAK ve -(y)Iş izlemiştir. Ünite genelinde 86 tane adlaştırma yapıyla cümleler kurulmuş olduğu görülmüştür. Elektrik devre elemanları ünitesinde yer alan adlaştırma yapılarına ait cümleler incelendiğinde;

-mAk ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

İnsanlar bilim, sanat ve teknoloji gibi alanlarda iletişim sağlamak için ortak işaret ve semboller kullanırlar. (s. 246)

-mA ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Devre elemanlarını devre şeması üzerinde sembollerle göstermenin yararı ne olabilir? (s. 248)

-DIK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Bir elektrik devresinde ampulün yerleştirildiği yere duy denir. (s. 247)

-(y)AcAK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Bir odadaki elektronik cihazları çalıştırmaya yetecek kadar kablosuz elektrik aktarımı gerçekleştirilmiştir. (s. 256)

-(y)Iş ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Babası, Yılmaz'ın meraklı bakışlarını görünce elektrik santrallerinde üretilen elektriğin evlerine nasıl ulaştırıldığını anlattı. (s. 244)

Ortaokul 5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında: Dilbilgisel Eğretileme Olarak Adlaştırma

7. Ünite Fen ve Mühendislik Uygulamaları (266-273. Sayfalar arasında)

Tablo 8:Fen ve mühendislik uygulamaları ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayıları

Adlaştırma Türleri	Kelime sayıları
-mAK,	27
-mA,	30
-DIK,	14
-(y)AcAK	3
-(y)İş	2
Toplam	76

Fen ve mühendislik ünitesinde yer alan adlaştırma türleri ve sayılarını gösteren Tablo 7 incelendiği zaman, ünite de yer alan adlaştırma türlerinden -mA adlaştırma türünün en fazla kullanıldığı görülmüştür. Bunu sırasıyla -mAK, -DIK, -(y)AcAK ve -(y)İş izlemiştir. Ünite genelinde 76 tane adlaştırma yapısıyla cümleler kurulmuş olduğu görülmüştür.

-mAk ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Siz bir mühendis olsaydınız ilk işiniz ne üretmek olurdu? (s.268)

-mA ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Bizim çalışmalarımız toplumun ihtiyaç ya da talepleri doğrultusundadır. (s.270)

-DIK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Mühendislerin çalışmaları esnasında izlediği yola mühendislik tasarım döngüsü adı verilir. (s. 271)

-(y)AcAK ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Tam vazgeçecekken iki ilmekli yüzeyle bunu denemeye karar verdi. (s. 268)

-(y)İş ile Oluşturulmuş Adlaştırma Yapısı

Otları yakından incelediğinde otların uçlarında kanca şeklinde oluşumlar olduğunu gördü. (s. 268)

Tablo 9: Fen bilimleri ders kitabında toplam adlaştırma türleri ve sayıları

Adlaştırma Türleri	Kelime sayıları
-mAK,	128
-mA,	710
-DIK,	419
-(y)AcAK	77
-(y)İş	26
Toplam	1360

Fen bilimleri ders kitabında yer alan toplam adlaştırma türleri ve sayılarını gösteren Tablo 9 incelendiğinde, en fazla kullanılan adlaştırma türünün 710 kelimedeki kullanılan -mA adlaştırma yapısıyla kurulduğu görülmüştür. Bunu sırasıyla 419

kelime ile -DIK, 128 kelime ile -mAK, 77 kelime ile -(y)AcAK ve 26 kelime ile -(y)İş izlemiştir. Kitabın tamamında toplam 1360 tane adlaştırma kullanıldığı görülmüştür.

Tablo 10: Ünitelerdeki metinlerin ve etkinliklerin adlaştırma oranları

Ünite	Ünite Adı	Adlaştırma Kelime Sayısı	Toplam Kelime Sayısı	Yoğunluk %
1. Ünite	Güneş, Dünya ve Ay (10-47)	238	3348	7,11
2. Ünite	Canlılar Dünyası (52-75)	112	2200	5,09
3. Ünite	Kuvvetin Ölçülmesi (80-112)	208	2641	7,86
4. Ünite	Madde ve Değişim (118-159)	290	3422	8,47
5. Ünite	Işığın Yayılması (166-205)	193	2669	7,23
6. Ünite	İnsan ve Çevre (210-237)	157	2690	5,84
7. Ünite	Elektrik Devre Elemanları	86	1699	5,06
8. Ünite	Fen ve Mühendislik Uygulamaları (266-	76	825	9,21
Toplam		1360	19494	6,98

Tablo 10 incelendiğinde üniteler bazında adlaştırmanın en yoğun olarak kullanıldığı “Fen ve Mühendislik Uygulamaları” ünitesi (%9,21) olduğu görülmüştür. Sırasıyla bunu “Madde ve Değişim” ünitesi (%8,47), “Kuvvetin Ölçülmesi” ünitesi (%7,86), “Işığın Yayılması” ünitesi (%7,23), “Güneş, Dünya ve Ay” ünitesi (%7,11), “İnsan ve Çevre” ünitesi (%5,84) , “Canlılar Dünyası” ünitesi (%5,09) ve “Elektrik Devre Elemanları” ünitesi (%5,06) izlemiştir. Toplam yoğunluk oranı %6,98’dir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada analiz edilen 5. sınıf fen bilimleri ders kitabında, adlaştırma yapıları bakımından en fazla -mA eki, en az ise - (y)İş eki kullanılmıştır. Kitapta kullanılan 19.494 kelimenin 1360 tanesinde adlaştırılmış yapı kullanılmıştır. Yeni programa göre hazırlanan 5. sınıf fen bilimleri kitabının adlaştırma yoğunluğu % 6,98 olarak bulunmuştur. Kaya ve Apaydın (2019), ilkokul 3. sınıf fen bilimleri ders kitabını adlaştırma kullanımı açısından incelemiştir. Bu çalışmada ise 1130 kelimedede adlaştırılmış yapı kullanılmıştır. Adlaştırma yoğunluğu ise % 7,37 olarak bulunmuştur.

Mueller (2015), Amerika’da on yedi tane ilkokul ve ortaokul düzeyindeki fen bilgisi kitabını inceleyerek; 8.942 kelimelik bir incelemede toplam 403 adlaştırılmış kelime bulmuştur, bu bulgu örnek metinlerdeki kelimelerin % 4,5’un adlaştırma yapıları olduğunu göstermektedir. Bizim çalışmamızda ise tek bir ders ve tek bir kitap analiz edilmiş ve ilgili çalışmadan daha yoğun bir adlaştırma oranı bulgulanmıştır. Bu

Ortaokul 5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında: Dilbilgisel Eğretilme Olarak Adlaştırma

yöndeki bulgu, Türkiye'deki fen bilimleri kitaplarının hâlâ oldukça yüksek içerik bilgisi yüklü olduğu yönünde yorumlanabilir. Bu yöndeki yorum; mevcut ders kitaplarının, bugüne kadar hazırlanan fen bilimleri öğretim programlarının temellendirildiği bilişselci öğrenme teorilerinin "öğrenme zaman alır." öğretisiyle uyum içindedir.

Dilbilgisel eğretilme alanına önemli bir katkıda bulunan bir çalışma örneğinde, Derewianka (2003) oğlunun beş yaşından on üç yaşına kadar yazdığı tüm metinleri, dilbilgisel eğretilme üretim örneklerini araştırmak için analiz etmiştir. Çalışmanın bulguları, dokuz yaşından başlayarak adlaştırma kullanımının arttığını göstermektedir. Banks (2005) da çalışmasında, biyoloji ve fizik bilimlerinde adlaştırma kullanımının benzer özellikleri taşıdığını ortaya koymuştur. Çalışmasında, eğilimin bilimsel söylemde artan bir adlaştırma kullanımına doğru gittiğini belgelemiştir.

Jalilifar, Alipour ve Parsa (2014) yaptıkları çalışmada uygulamalı dilbilim ve biyoloji kitaplarındaki adlaştırma oranlarını karşılaştırmışlar ve uygulamalı dilbilim kitaplarında, bilimsel bilginin adlaştırılmasına yönelik daha fazla eğilim olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Dilbilim kitaplarındaki adlaştırma yoğunluğu % 6, 93 iken, biyoloji kitaplarındaki adlaştırma yoğunluğu % 6, 11 olarak bulunmuştur. Dilbilim kitaplarında bulunan bu oran, çalışmamızın verisini sağlayan 5. sınıf fen bilimleri kitabındaki orandan daha düşüktür.

Jalilifar ve Memari (2017), sekiz dilbilim ve sekiz fizik kitabını adlaştırma kullanımı açısından incelemiştir. Yüksek zorluk derecesine sahip fizik kitaplarının adlaştırma yoğunluğunu, % 0,319; düşük zorluk derecesine sahip fizik kitaplarının adlaştırma yoğunluğunu ise % 0,207 olarak belgelemiştir. Bununla birlikte aynı çalışmada yüksek zorluk derecesine sahip dilbilim kitaplarının adlaştırma yoğunluğu % 0,187 iken; düşük zorluk derecesine sahip dilbilim kitaplarının adlaştırma yoğunluğu ise % 0,266 olarak bulunmuştur. Çalışma bulgularından hareketle, dilbilim ve fizik kitaplarındaki adlaştırma yoğunlukları arasında düşük bir fark bulunduğu belirtilebilir.

Çalışmamızın bulguları, Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modelinin kuramsal çerçevesi bakımından değerlendirildiğinde; ortaokul ders kitaplarında bulunan adlaştırmaların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir. Buradan hareketle de bilimsel yazımda dilbilgisel eğretilme perspektifinden adlaştırmaların rolünü ve işlevini araştırma konusu yapacak olanlara yardımcı olabileceği ileri sürülebilir.

Yapılan çalışma sonucunda şu öneriler getirilebilir:

- Adlaştırma ile ilgili daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır, böylece ortaokul ders kitaplarında daha eksiksiz bir görüntü geliştirilebilir.
- Adlaştırma kullanımında disiplin özgüllüğünü ortaya çıkarmak için, fen bilimlerindeki ve sosyal bilimlerdeki adlaştırma yapıları karşılaştırılarak incelenebilir.
- Öğretmenlere ve öğretmen adaylarına, adlaştırma kullanımının önemi anlatılabilir.
- Ortaokul öğrencilerine yönelik hazırlanan kitaplarda, adlaştırma kullanımı arttırılabilir.

KAYNAKÇA

- Banks, D. (2005). On the historical origins of nominalized process in scientific text. *English for Specific Purposes*, 4(3), 347-357.
- Baratta, M. A. (2010). Nominalization development across an under graduate academic degree program. *Journal of Pragmatics*, 42(4), 1017-1036.
- Cengiz, Ö. ve Çakır, H. (2012). Okul öncesi çocukların dilbilgisel eğretilme kullanımının ortaya çıkış sürecinde annelerin etkisi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 21-36.
- Çakır, H. (2011). *Türkçe ve İngilizce bilimsel makale özetlerinde bilgiyi kurgulama ve yazar kimliğini kodlama biçimleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çakır, H. ve Cengiz, Ö. (2017). *Dilbilim çeviribilim yazıları*, Kansu-Yetiner, N. ve Şahin, M. (Ed). Anneler ve çocuklarının adlaştırma kullanımı (ss. 55-66). Ankara: Anı Yayıncılık
- Derewianka, B. (2003). *Grammatical metaphor: Views from systemic-functional linguistics*, Simon-Vandenberg, A.M., Taverniers, M. ve Ravelli, L. (Ed.). Grammatical metaphor in the transition to adolescence (pp. 185-219). Amsterdam: John Benjamins.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: a comprehensive grammar*. London ve New York: Routledge.
- Hadidi, Y. ve Raghmi, A. (2012). A comparative study of ideational grammatical metaphor in business and political texts. *International Journal of Linguistics*, 4(2), 348-365.
- Halliday, M. A. K. (1994). *An introduction to functional grammar (2nd ed.)*. London: Edward Arnold.
- Jalilifar, A., Alipour, M. ve Parsa, S. (2014). A comparative study of nominalization in applied linguistics and biology books. *Journal of Research in Applied Linguistics*, 5(1), 24-43.
- Jalilifar, A. ve Memari, M. (2017). Exploring nominalization in physics and applied linguistics textbooks with different levels of difficulty: implications for English for specific purposes. *Teaching English Language*, 11(2), 131-159.
- Kaya, M. ve Apaydın, Z. (2019). İlkokul 3. sınıf fen bilimleri ders kitabında: Dilbilgisel eğretilme olarak adlaştırma. *Journal of Computer and Education Research*, 7(13), 35-61.
- Mahbudi, A., Mahbudi, L. ve Amalsaleh, E. (2014). A comparison between the use of nominalization in medical papers by English and Iranian writers. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, 3(6), 1-6.
- Mãu, V. T. (2012). *Grammatical metaphor in English pharmaceutical discourse* (Unpublished Master Thesis). University of Languages and International Studies, Vietnam.

Ortaokul 5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında: Dilbilgisel Eğretileme Olarak Adlaştırma

- MEB (2017a). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2017b). *Ortaokul fen bilimleri 5.sınıf ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Mueller, B. M. (2015). *Analysis of nominalization in elementary and middle school science textbook* (Unpublished Master Thesis), Hamline University, Minnesota, America.
- Sarnackaitė, V. 2011. *Nominalization as a cohesive device in political discourse* (Bachelor Thesis), University of Lithuania, Lithuania.
- Sušinskienė, S. (2009). Textual functions of nominalizations in English scientific discourse. *Žmogus ir žodis*, 11(3), 58–64.
- Tabrizi, F. ve Nabifar, N. (2013). A comparative study of ideational grammatical metaphor in health and political texts of English newspaper. *Journal of Academic and Applied Studies*, 3(1), 32-51
- Taverniers, M. (2004). Grammatical metaphors in English. *Moderna Sprak*, 98 (1), 17-26.
- Türkkan, B. (2008). *Türkçe tarih söyleminde adlaştırmanın işlevleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Wellington, J. ve Osborne, J. (2001). *Language and literacy in science education*. Philadelphia, PA: Open University Press.
- Wenyan, G. (2012). Nominalization in medical papers: A comparative study. *Studies in Literature and Language*, 4(1), 86-93.
- Yıldırım, A. ve Simsek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Genişletilmiş 10. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık